

Cseke Péter

ZOLTÁN SÁNDOR TISZTELETES HOMORÓDSZENTMÁRTONI KOPJAFÁI

Anyai nagyanyám népes baromfiudvaráról sosem hiányzott a „kényes” majorságnak tartott, sok gondosságot igénylő pulyka. Gyermekkorom egyik szórakozása volt Gyepesben, hogy boszszanthattam a pulykakakast: „Szebb a páva, mint a pulyka.” Megtörtént, hogy egyik esztendőben csak egy tojó árválkodott a kendermagosak, a csórénnyakúak meg gyöngytyúkok között. Egy szép napon nagyanyám felkapta, s mentünk vele Szentmártonba – egyenesen a Zoltán pap udvarába.

Ezt az emléket elevenítettem fel harmadik fiának, Zoltán Attilának (1923–2013), aki alighanem ennek az udvarnak az igézetében vált biológussá. Pesten iratkozott volt be az egyetemre, 1942-ben, de csak a háborús frontszolgálat után tudta folytatni tanulmányait – a Bolyai Tudományegyetemen.¹ Amikor egy-egy istentisztelet után a kolozsvár-belvárosi unitárius templomból kijövet diskuráltunk, központi témánk természetesen az édesapja (1888–1979) több mint fél százados szolgálata volt.

Ami ezt megelőzte, a felkészülés gazdag évtizede: Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium, Kolozsvári Unitárius Főgimnázium, Unitárius Teológiai Akadémia. A teológiai tanulmányokkal párhuzamosan a Ferenc József Tudományegyetemen az ókori történelmet, az ókori nyelveket (görög, latin) és a filozófiai kurzusokat hallgatta. 1911 nyarán az Egyházi Kebli Tanács ösztöndíjával Németországba ment tanulmányi folytatására. A jénai, lipcsei és drezdai egyetemeken filozófiát, pedagógiát, lélektant és ókori történelmet hallgatott.

1 „A Bolyai Tudományegyetem első három évében folytatta és továbbfejlesztette az európai hagyományokat, főleg annak köszönhetően, hogy 33 magyar állampolgárságú tanár – nagy részük nemzetközileg is elismert szakember – nem szakította meg magas színvonalú tudományos és oktató tevékenységét [...]. Ezeknek a tanároknak a szerződését a román állam 1948-ban felmondta, addigra azonban a fiatal tanítványok már felnövekedtek a régi erdélyiek mellé.” (Nagy-Tóth Ferenc – Fodorpatáki László: *Élettudományi kutatások Erdélyben*. Kolozsvár, 2002, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 22. p.)

Amikor külföldi tanulmányútról hazatért, 1912 nyarán Ferencz József püspök a budapesti Nagy Ignác utcai egyházközségbe nevezte ki segédlelkésznek. Közben megüresedett a homoródszentmártoni lelkészi állás, és a szentmártoniak arra kérték a püspököt, hogy vonja vissza döntését, és hozzájuk nevezze ki lelkésznek.

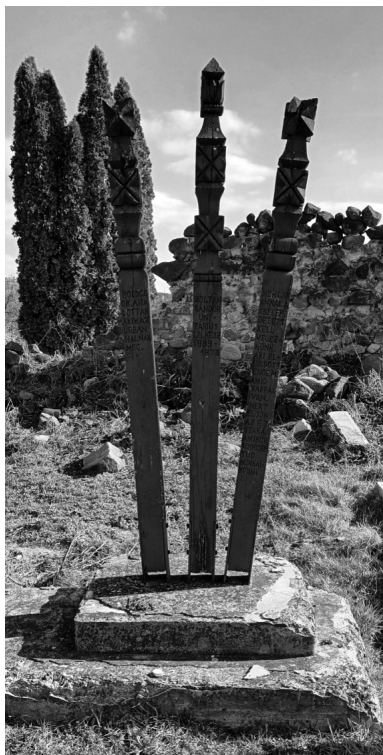
„Mint lelkész nemcsak a hitben – tekintett vissza édesapja életpályájára Zoltán Attila –, hanem a nép alkotókészségének megismerésében és annak fejlesztésében is igyekezett minden tőle telhetőt megtenni. A szövetkezeti mozgalom szervezésének élére állva, megszervezte a fogyasztási és hitelszövetkezeteket, amelyek vezetője volt az 1948-as felszámolásokig. Mindezek mellett szakmai ismereteit sem hanyagolta el, állandó kapcsolatot tartott az egyházi, szépirodalmi és művészeti kiadókkal. Ismereteit állandóan fejlesztette, de nemcsak passzívan a maga részére, hanem aktívan a mások tudomására hozva saját gondolatait. Így az

Egyetemes Egyház folyóiratainak, kiadványainak szorgalmas munkatársa volt. Ezért e tevékenységének elismeréseképpen már 1920-ban az Unitárius Irodalmi Társaság² rendes tagjának választja, majd tovább fejlesztve bibliai, keresztény unitárius hitbeli felkészültségét, 1937-ben

(Fotó: Sata Attila)

2 Unitárius Irodalmi Társaság (1918–1950) felekezeti alapon szerveződött irodalmi tömörülés. 1943. november 20-tól Kriza János Unitárius Irodalmi Társaság. Az utolsó választmányi gyűlést 1947. április 29-én tartották Kelemen Lajos alelnök, P. Szentmártoni Kálmán főtítkár, Benczédi Pál ellenőr, id. Hadházi Sándor, Gyulai László, Erdő János, Kovács Lajos, Ürmösi József és Létay Lajos jelenlétében. Az utolsó felolvasóülésre Kolozsvárt került sor: 1947. december 7-én László Gyula régész-történészt hallgathatták meg az egybegyűltek. Működésüket 1950-ben szüntették be politikai okok miatt.

(Fotó: Sata Attila)

[...] teológiai magántanári vizsgát tett. Állandóan olvasott, írt, jegyzetelt. Nyugalomba vonulása után a több mint félévszázados lelkészi tevékenysége alatt elmondott beszédeit, prédikációit átírta, lemásolta, amit [...] a homoródszentmártoni Unitárius Egyházközség könyvtárának hagyott, hogy a mindenkori szentmártoni lelkészek azokból gondolatokat, eszméket vehessenek munkájukhoz. Könyvtárának is valláserkölcsi, vallástörténeti, filozófiai és lélektanpedagógiai részét szintén volt egyházközségének hagyta, amelyet azóta már akadémiai kutatók is felkerestek dokumentálódás céljából.”³

Hetvenhat éves korában, 1964 szeptemberében vonult nyugdíjba, amikor is Gellérd Imrének adta át a szolgálatot. Szellemi hagyatéka mellett egy betonba öntött hármaskopjafa őrzi az emléket a templomkertben.

Egy homoródszentmártoni ihletésű regény idézi fel bennem azt a napot, amikor gyepesi nagyanyámmal Zoltán pap kapujában a küszöböt átléptem:

„Épített, meszelt a papilak kapuja, kiskapu, nagykapu, a kiskapu felett koszorúdíszben évszám, 1853. Magas, büszke épület a papilak, mintha a várfalból odahordott kövek örökül adták volna a háznak az erőt, a biztonságot, a falu népének tiszteletét. A ház három ablaka közül az egyik nyitva, kifelé nyílik az ablak az utcára, szellőztetnek, rég elballagott a csorda, nem száll már a por a tehének lába alól. A ház a templom kapujára néz, a

3 Zoltán Attila: Száztíz éve született Zoltán Sándor. In *Unitárius Közlöny*, 1998/5–7. p.

kapun túl a torony mint bástya emelkedik a várfal romjai fölé, alatta huzatos boltív vezet tovább. Néhány lépés után ott áll a templom épülete, körülötte a cinterem, katonás sorban állnak a sírok, a falon kívül is néhány. A torony fémdomborításán megcsillan a fény, egy pillanatra elvakítja a kapu előtt álldogálót. Elteszi a zsebkendőt, kihúzza magát és lenyomja a kiskapu kilincset. A zajra ugatni kezd a kutya az udvar végében, az ajtóban fiatalember jelenik meg.

– Isten áldja, tiszteletes úr. Gál Jenő⁴ vagyok szolgálatjára.

– Kerüljön beljebb, tanító úr! – jön le a fiatal pap a lépcsőn, és kezét nyújt. – Zoltán Sándor.

Kedvtelve nézik egymást, a fellobbanó rokonszenu könnyűvé teszi a szavukat, és egyszerre lépkednek fel a lépcsőfokokon.

– Édesapja⁵ mindig segítségemre van, ha kérdéseimre választ keresek – mutat a székre a fiatal pap. – Ő a falusi lelkész mintaképe számomra, aki az Úr szőlőjében végzett szolgálat mellett népes családjának támasza, oltalmazója. Nekem tanulni kell ezeket az erényeket, Budapest után Szentmártont, a szellem után a rögöt – néz az ablak felé.

– Szülőim terhein enyhítenem kell, és javadalmazáshoz jutnom, így hozzájárulhatok majd öcsém taníttatásához – mondja Jenő. – A háború mindent összekuszált, a családot, a világot. A gyermekek közt sok az árva, a gyámol nélküli. Bár az iskolákban második otthonra lelhetnének.

– Nehéz az iskolák és a tanítók sorsa manapság. Itt még megvan az egyház iskolája, de ki tudja, meddig? Az állam állandóan pályáztatja a román tanítókat, azok meg szívesen jönnek Erdélybe, Székelyföldre is, bár nyelvünket nem bírják. Épül a templomuk is. Csúf időknek nézünk előbe, barátom. Bekérették az anyakönyveket, milyen jó, hogy elrejtettük előlük tizenhatban – mosolyodik el keserűen a pap. – Nézik, kutatják, és azt állapították meg, hogy a Nágók, Gódrák, Szávulyok, Pintyók mind oláh

4 Gál József tiszteletes fia. Vö.: „A recsenyédiek közül többen is végeztek felsőbb iskolát 1910-től: Máté Dénes és Gál Jenő együtt érettségiztek...” (Lakatos Gyula: *Szemelgetés Recsenyéd történetéből*. 81. p.)

5 Gál József recsenyédi unitárius lelkész 1909-ben megépíti az új lelkészi lakást, 1922-ben két új harangot vásárol. „Kilenc gyermek édesapja, akik közül egyből lelkészt, háromból tanítót nevel [...]. Gazdálkodik, kemény munkával tudja tervét megvalósítani. 1915–1919 között, a háború idején az iskolai oktatást is végzi.” (Lakatos Gyula: *Szemelgetés Recsenyéd történetéből*. 56–57. p.) Az Udvarhelyközi Dávid Ferenc Egylet 1911. október 28-án választmányi taggá jelölte. (*Unitárius Közlöny*, 1911. 12. sz. 220–223. p.)

származásúak, jobbágyként kerültek a faluba, a Bírókat és Ugronokat szolgálták hajdan, s elmagyarosodtak az idők folyamán. Most biztatják őket, hogy térjenek vissza őseik nyelvébe s hitébe. Jutalommal kecsegtetnek, s milyen a nép? Szegény, elesett. Oda húz, ahonnan hasznot remél. Isten bocsássa meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.[...]

– Tűz van, tűz van! – hirdeti a félrevert harang szava, húzza Pali a harangot, összefut a falu népe.

– Mi ég? – kérdezik a szomszédok egymástól, amint vedrekkel futnak az utcán végig –, csak nem az iskola? Arról jön a füst.

A román templom ég. Körülveszik az emberek a lángoló épületet, mindenki kezében ott a vödör víz, de senki sem önt ki egy cseppet sem a tűzre. Leteszik maguk mellé, és nézik az égre felcsapó szikrákat, elhomolyosítja a fény a szeptemberi csillagokat, nézik szó nélkül, mozdulatlanul. Mintha valami áldozat füstje szállna az égbe, a meghajlott gerincek kiegyenesednek, ég az elnyomás és a megaláztatás érzése, és a parázs kihunyásával véget ér húsz év.”⁶

Hatósági parancsra gyűjtötták fel a templomot, nem pedig lakossági kezdeményezésre.⁷ Felszentelt templom volt, nem lett volna szabad parancsszóra sem felgyújtani – hangzott Zoltán Attila régtől kiérlelt véleménye, midőn a témát egyszer szóba hoztam.

Zoltán Sándor tiszteletes Budapesten halt meg 1979. június 24-én, életének 92. esztendejében, nem sokkal azután, hogy az Egyesült Államokból visszaérkezett. Betegsége miatt nem tudott eljutni Szentmártonba, Pesten élő Judit lánya (1926–) vette gondozásba. Hamvai a Farkasréti temetőben pihennek egy dédunokájával közös sírban.⁸

Két unokájával, az építészmérnök Zoltán Sándor (1919–2011) gyerekeivel a Reménység tavánál találkoztam. Amerikai missziós szolgálatot végző lelkészünk, Nagy Adél már ismerte az Ann Arborban (Michigan) élő Zsoltot és Rékát, ami megkönnyítette, hogy egymásra találjunk.

Tőlük tudom, hogy édesapjuk 1941-ben került Budapestre az építészmérnökre, de a háború miatt nem fejezhette be tanulmányait. Mene-

6 Gergely Emese: *Szentmárton köpenye*. Kolozsvár, 2022, Ábel Kiadó, 50–51., 127. p.

7 Vö.: Pál János: Vissza- és elrománosítási kísérletek a székelyföldi unitárius egyházközösségekben. *Magyar Kisebbség*, 2008. 1–2.

8 Zoltán Attila: Száztiz éve született Zoltán Sándor. *Unitárius Közlöny*, 1998/5–7.

külniük kellett a fővárost ostromló szovjet csapatok elől. Ezért aztán Zsombor Jénában született, Réka pedig Münchenben. Amikor az édesanyjuk meghalt, Zsolt majdnem három-, Réka másfél éves volt. Három évig egy katolikus gyermekotthonban gondozták őket, 1951-ben érkeztek ki hajóval New Yorkba, majd onnan Detroitba. Édesapjuk két évig egy építkezésnél vállalt munkát, majd nyugdíjazásáig villany- és vízszelőként dolgozott a General Motorsnál.

Magam Gálfalvi Györgytől hallottam először róla, amikor az Amerikai Magyar Baráti Közösség meghívására az Államokba készülődtem. Gyuri barátom 2001-ben tartott előadásokat a Reménység tavánál, és ezt követően pár napot ifj. Zoltán Sándoréknál tölthetett. Nemcsak a mélyértelmű beszélgetések hagytak nyomot benne – emlékezett vissza ismerkedésükre –, hanem az is, hogy lakása bútorzatát saját kezűleg faragta és a homoródminti festett bútorok almási meg abásfalvi mintázataival díszítette azokat. Azt már Zoltán Attila kertészmérnök lányától, Borosné Zoltán Magdától tudtam meg a kötet szerkesztése során, hogy nagybátyja a Magyar Hagyományokat Ápoló Kör alapítója volt (Michigani Református Egyház, 1990); és még 2002 márciusában is ő szervezte meg a detroiti magyar egyházak és társadalmi egyesületek megbízásából a 2002-es márciusi ünnepi megemlékezéseket.

1848-2002

Talpra, magyar, hí a' háza!

**A magyar szabadságharc
154.ik évfordulójának emlékezete**

a detroiti magyar egyházak és társadalmi egyesületek
nagybizottsága rendezésében

**2002 március 17-én, vasárnap délután
1:00 órai kezdettel**

a **Szent Kereszt r. k. egyház Márton Áron**
termében (8425 South St.)

Ünnepi műsor

Imák

Éneklés Proklamációk felolvasása Zeneszámok

- **Ünnepi beszéd**

Magyar néptáncok Szavalatok Magyar népdalok

Édesapja halála után ifj. Zoltán Sándor átköltözött Szombathelyre – ahol a felesége, Piroska született –, és többször felkereste Kolozsváron élő öccsét. Utoljára 1999. október 29-én elevenítették fel közös gyermekkori emlékeiket. Jeszenszky Géza washingtoni magyar nagykövet 1999. augusztus 14-én meleg szavakkal köszönte meg amerikai tevékenységét.

Zsolt és Réka eleinte csak németül beszélt egymással. Meghallották ezt a zsidó gyerekek, és amikor iskolába mentek, jól megverték őket. Azt hitték róluk, hogy németek. „Öreg amerikások” közt tanultak meg magyarul, miután Detroitból Diarborba költöztek.

„Arra emlékszem – idézte fel emlékeit Réka –, hogy édesapa csekket küldött nagyapának. A levélbe mi is írtunk, hogy lássa: gondolunk rá. Édesanyámnak volt egy testvére Németországban, Tamás Miklós gyógyszerész. Miklós bácsi kijött Amerikába, hogy megkeressen minket. Akkor 16 éves voltam, egy könyvtárban dolgoztam és egyetemre jártam. Mind az foglalkoztatott, hogy mennyire hiányoznak a rokonaim. Tudod, volt egy... *lyuk a szívemben*... Két évvel később férjhez mentem. Kikötöttem, hogy Erdélybe menjünk nászútra. Éjjel érkeztünk Kolozsvárra. Azt sem tudtuk, hogy hol találunk szállodát. Miklós bácsi telefonon útba igazított, és értesítette Ali bácsit is, Zoltán Aladárt (1929–1978), hogy jöjjön értünk. Másnap Marosvásárhelyen voltunk, harmadnap Homoródszentmártonban. Nagyapa egy nagyon kis lakásban élt a Templom utcában, a református parókiával átellenben.⁹ Mindössze egy ágy, egy szekrény és egy szék volt benne. Mind azt hajtogatta, hogy szeretne Amerikába jönni. A második világháború idején faragott három kopjafát. Nem tudta, hogy élnek-e a fiai, mindenikük eltűnt valamerre. Aztán visszataláltak. Megértük, hogy 1977-ben kijött. Nálam is lakott egy hétig. A nagyobbik lányom 16 éves volt akkor, Miklós 15, Enikő 12. Miután elváltam, őket is elvittem Erdélybe a rokonokhoz. Együtt jártunk a parajdi sóbányába, együtt mentünk a Szent Anna tóhoz... Azt akartam, hogy a gyerekeim lássák: nincsenek egyedül a nagyvilágban.”

„Ali bácsival” 1971. május 28-án ismerkedtem meg Aranyosegerbegyen, a Kolozs megyei kórustalálkozón. Nemcsak az akkoriban fellendülőben lévő kórusmozgalom¹⁰ hozott össze bennünket; az még

9 Nyugdíjba vonulása után házvezetőjénél, Gergely Zsuzsánál lakott.

10 Lásd Cseke Péter: Erős várunk, az ének. In *Látóhatár. Tizenöt tanulmány.* Kolozsvár, 1973, Dacia Könyvkiadó, 35–48. p.

inkább, hogy szomszéd falusiként az édesapja felől érdeklődtem. Felsóhajtva mondta: „Hát bizony többet érdemelne...” Részéről? Az unitárius egyház részéről? Utóbb azt gondolom, hogy mindkét vonatkozásban. Hiszen akkortájt a Román Zeneszerző Szövetség alelnökeként meg a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia igazgatójaként nagyon megsűrűsödtek a gondjai, ráadásul 1971-ben beindította és haláláig szervezte a Marosvásárhelyi Zenei Napok hangversenysorozatát is.

Benkő András zenetörténész (1923–2001), aki főiskolai tanulmányai során évfolyamtársa volt Zoltán Aladárnak, *A szülőföld dicsérete* címmel írt életéről és munkásságáról monográfiát.¹¹ Ennek kiérlelését minden bizonnyal a Homoródmonti Művelődési Hetek rendezvénysorozata is hozzájárult. Ezt maga is megerősíti *A Homoród füzes partján* című kötetben megjelent dolgozatában.¹² Ebben olvasható: „A Zoltán család zenei légköre, gyermek- és tanulóéveinek zenei benyomásai hol nyíltabban, hol bűvópatakaként kísérték végig. Zoltán Aladár édesapja [...] a hivatalos egyházi zenén túl a népzene világa felé is érdeklődéssel fordult. Kései éveiben egy népdalgyűjteményéről tudunk, amelyet a *Művelődés*-szervezte pályázatra nyújtott be.¹³ Arról is maradt fenn adat, hogy több nyelvet beszélő és a teológiai szakirodalmat bűvárló lelkipásztor meglett férfiként részt vett a Romániai Magyar Dalos Szövetség egyik karmesteri tanfolyamán, hogy mélyebben betekintést nyerhessen a zene világába és gyakorlati tanácsokkal is előmozdíthassa községszerény zenei életét 1929-ben. Zoltán Aladár édesanyja, Sándor Irma (1896–1973) oklándi papeleány, aki tanítónői diploma megszerzésének keretében ismerkedett meg közelebről a zenével. Otthon népdalokat, a kor szokásos-divatos Schubert-darabjait és operarészleteket énekelt. Családtagjairól később maga Zoltán Aladár jegyezte fel, hogy »harmóniumon és fuvolán játszó apa, vagy a könnyebb táncdarabokat zongorázó nővére¹⁴ szerepét« sem becsülte le. [...]

11 Benkő András: *A szülőföld dicsérete. Zoltán Aladár élete és munkássága*. Marosvásárhely, 1996, Mentor Könyvek Kiadó.

12 Benkő András: *A szülőföld dicsérete. Zoltán Aladár élete és munkássága. In A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Csíkszereda, 2000, Pro-Print Könyvkiadó, 399–406. p.

13 Zoltán Aladár 1955 és 1960 között a *Művelődés* szerkesztője, a zenei rovat vezetője volt.

14 Zoltán Judit (1926–???)

Zoltán Aladár vallotta, hogy a zene népszolgálat. Vállalta is a ráeső feladatokat alkotóművészként, szervezőként egyaránt. Szülőföldjéhez való életteljes kapcsolatairól beszédesen vallanak a művészetében felvonuló tájak: Nádas mente (Kalotaszeg), Szamos mente (Válaszút), Nyárad, Küküllő, Maros mente, Bánság, Barcaság és Bihar ihlető forrásként felhasznált népdal- és táncanyaga. [...] Sárosi Bálint értékeléséből idézünk: »Ahhoz a második világháború utáni erdélyi magyar zenészgenerációhoz tartozott, amelyik indulásakor mindjárt a háború utáni általános újrakezdés feladatát is kapta. [...] Zoltán Aladár mindekelőtt zeneszerző volt, aki azonban nem ábrándozhatott világhódításról... Zeneszerzőként is végvári teendőket – sokfélét, nemcsak hősiek pózokhoz illőket – kellett ellátnia [...], szíven viselte jó ügyek és változó sorsú emberek gondját, naponta őrlődött hivatali formák és lelkiismeretesség kegyetlen malomkövei között.«”

*Törött horizontok, 2016
(45 x 50 cm, olaj, vászon)*